

*Віталій Олександрович Гацелюк,
член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України,
кандидат юридичних наук, старший дослідник
ORCID: 0000-0002-6958-2067*

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ДІЯНЬ ЯК ULTIMA RATIO В ПАРАДИГМІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Вступ. Доктрина кримінального права пропонує ставитися до визнання діяння злочином з обережністю, але дискусія щодо конкретних аспектів у цій площині триває, незважаючи на нібито очевидність раціональності такого підходу. Так, О. Наден формулює подвійну умову застосування криміналізації: відомою, але від того не менш важливою, є теза про те, що кримінальне право «є останнім засобом (ultima ratio) у системі соціальних заходів протидії певним видам суспільної поведінки, тобто засобом, використання якого допустиме лише за умови неможливості або неефективності застосування інших» [1, с. 33]. Своєю чергою П. Фріс вказує на єдину, але знову двохелементну підставу криміналізації як останнього засобу: важлива юридико-кримінологічна підстава криміналізації полягає в тому, що криміналізація діяння доречна тоді й тільки тоді, коли немає й не може бути правового механізму, який ефективно регулює відповідні відносини методами інших галузей права [2, с. 25], тобто вона має застосовуватися не лише там, де відсутні інші засоби, але там, де це неможливо в принципі. Це цікава теза: слідуючи цією логікою, варто зробити висновок, що незастосування інших можливих засобів регуляції замість криміналізації є вадою урядування. Саме тому вважаємо коректним досліджувати криміналізацію не як окремий феномен, а як складову заходів публічної політики і кримінальної політики як її підсистеми.

Постановка проблеми. Аналізуючи дисертацію Л. Демидової, В. Навроцький зазначає: взагалі, виникає питання про доцільність і можливість застосування кримінально-правових заходів за заподіяння майнової шкоди, про те, наскільки воно відповідає уявленням про кримінальне право як ultima ratio. Адже підхід ще римських юристів, згідно з яким злочин може бути вчинений шляхом або насильства, або погрози, або обману не залишає місця для визнання злочином заподіяння майнової шкоди. Звісно, життя і кримінальне право за дві тисячі років пішли далеко вперед, але це аж ніяк не знімає питання про те, коли за заподіяння майнової шкоди має наставати цивільно-правова, а коли – кримінально-правова відповідальність. Однозначно розмежувальним критерієм не може виступати розмір заподіяної шкоди. У дисертації Л. Демидової, зазначає В. Навроцький, є чимало міркувань щодо підстав криміналізації діянь, наслідком яких є заподіяння майнової шкоди. Однак вони видаються надто абстрактними й чітких критеріїв, коли ж майнова шкода повинна вводитися в кримінально-правову сферу, у роботі не сформульовано. Безсумнівно правильні й цікаві міркування, наведені в цій дисертації, можуть бути поширені на будь-які злочини, а в чому специфіка криміналізації заподіяння майнової шкоди, так і не конкретизовано. Тому рецензент як і раніше, так і після ознайомлення з дисертацією Л. Демидової не зрозумів, чому, наприклад, не так і давно за заподіяння майнової шкоди внаслідок порушення правил безпеки руху й експлуатації транспорту існувала кримінальна відповідальність, а з прийняттям Кримінального кодексу України (далі – КК України) 2001 року вона скасована. І чим же взагалі повинен керуватися законодавець при вирішенні такого роду питань [3, с. 163]?

А. Музика вважає прикладом помилки при криміналізації саме з точки зору сумніву в тому, наскільки «останнім» є такий крок у випадку криміналізації умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (наприклад, каналізаційних люків, решіток (ст. 270¹ КК України)); невиконання слідчим вказівок прокурора (ст. 381¹ КК України). Стосовно останнього факту вчений задається питанням: хіба недостатньо інших заходів впливу, зокрема, дисциплінарного характеру, щоб навести порядок у цих відносинах? Звідки така віра у кримінальний

закон? Наведений перелік можна продовжувати. Поява подібних заборон ілюструє наявність волюнтаризму в законотворчій діяльності. Такі дії дискредитують кримінальне право» [4, с. 148]. Гуманістичну та ліберальну парадигму в цьому питанні застосовує В. Гришук: кримінальний закон як інтелектуальний здобуток суспільства в демократичній, правовій, соціальній державі, в громадянському суспільстві має бути *ultima ratio* – останнім засобом, крайнім засобом, який застосовується державою для унормування суспільно значущої поведінки людини. Вирішальна, домінуюча роль у цій справі має належати, відповідно до обставин, іншим суспільним засобам: ідеологічним, організаційним, економічним, іншим правовим [5, с. 665].

Чому цей засіб розглядається як останній? На нашу думку, це пояснюється тим, що він, як і будь-який прояв публічної політики, має свою ціну і її складовою є те, що криміналізація призводить до низки наслідків, частина з яких має негативний характер. Дискурс криміналізації як негативного феномену підкреслює Д. Балобанова: криміналізація є не благом, а необхідністю пожертвувати одними інтересами суспільства заради інших, більш значущих. Ось чому й застосовуватися вона повинна лише тоді, коли вичерпані інші можливості поставленої мети в галузі протидії конкретним видам антигромадської поведінки. Якщо ж бажаний результат досягнений застосуванням не настільки репресивних заходів – адміністративно-правових, дисциплінарних, цивільно-правових і тим більше моральних, – криміналізація стає зайвою [6, с. 198]. В. Тацій зазначає: приймаючи рішення про криміналізацію посягань на інформаційну безпеку, треба обов'язково враховувати її можливі негативні наслідки, як-от: згортання процесів демократизації через надто широкі правові неспроможність певної частини суспільства реалізувати інформаційні потреби через надмірну правову зарегульованість, неможливість у повному обсязі реалізувати право власності на інформацію через надлишкові кримінально-правові гарантії доступу до інформаційних ресурсів тощо [7, с. 12].

На думку Д. Коффі, відмінність між установленням певної ціни поведінки і заборонаю має кілька важливих наслідків для структури кримінального правосуддя. По-перше, вона встановлює межі, маючи на увазі, що кримінальне право, як правило, не повинно використовуватися, коли суспільство не готове ігнорувати соціальну корисність поведінки обвинуваченого, тобто коли воно вважає за краще «встановити певну вартість» поведінки, про яку йдеться, з метою примусової «інтерналізації» соціальних витрат. Отже, більш конкретно це свідчить про те, що кримінальна відповідальність за недбалість загалом є недоцільною. По-друге, як тільки визнається, що суспільство загалом має намір заборонити поведінку за допомогою кримінального права, з цього випливає, що не може бути «оптимального» рівня злочинності, якого можна досягти шляхом встановлення ціни на поведінку суб'єкта [8, с. 194].

Тож аналіз криміналізації в парадигмі кримінальної політики дасть змогу оцінити її доцільність на фоні системи інших інструментів, наявних у арсеналі законодавця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми криміналізації та кримінальної політики аналізовані в роботах Н. Антонюк, Д. Балобанової, Ю. Бауліна, В. Борисова, А. Вознюка, В. Гришука, О. Дудорова, М. Карчевського, О. Костенка, М. Мельника, Р. Мовчана, В. Навроцького, О. Пашенка, Ю. Пономаренка, В. Сташиса, В. Тація, В. Тулякова, П. Фріса, М. Хавронюка, В. Шакуна та інших вчених. Водночас не втрачає актуальності питання аналізу криміналізаційних практик саме в парадигмі кримінальної політики.

Метою цієї статті є визначення засад інтерпретації криміналізації як останнього засобу саме через площину кримінальної політики як складової політики публічної, що є своєю чергою методологічною основою цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Дуглас Гусак фокусується на аналізі криміналізації як останнього засобу через телеологічне тлумачення цього феномену, тобто через його мету та порівняння ступенів ефективності її досягнення різними засобами. Він зазначає: поверхнєве розуміння принципу останнього засобу передбачає, що закон має мету. *Якщо не кримінально-правові альтернативи переважають кримінальне право у досягненні такої мети, застосовані мають бути саме вони* (курсив наш. – Авт.). Поверхневим таке розуміння є тому, що сформульований таким чином принцип не дає змоги виокремити саме його кримінально-правовий зміст, адже він може застосовуватися до будь-якої цільової діяльності. Для надання цьому принципу більшого значення в сенсі саме кримі-

нального права, він має бути сформульований так (автор називає це tie-breaker¹): *кримінальне право не повинно бути задіяно, допоки інші засоби не є менш ефективними у досягненні мети закону* (курсив наш. – Авт.) Але є й інші труднощі інтерпретації. Наприклад, яка мета кримінального законодавства? Це питання важливе для визначення, які засоби є переважними в її досягненні. Якщо ми вважаємо, що кримінальне право слугує попередженню (зниженню рівня) певної поведінки (і при цьому автор стверджує, що в реальності певний рівень злочинності існуватиме завжди), то попереджувальна інтерпретація цього принципу виглядатиме так: *кримінальне право має бути використано лише як останній засіб для запобігання певним видам поведінки. Якщо інші засоби запобігання сумнівній поведінці досягають успіху так само або краще, кримінальне покарання не повинно застосовуватися* (курсив наш. – Авт.). Водночас, оскільки, деякі види злочинів, як-то згвалтування, не можуть бути допустимими за жодних умов, неможливо застосовувати цей підхід.

Також у випадку із крайніми формами ретрибутивізму (Майкл Мур) кримінальне право є останнім засобом, але й єдиним, адже тільки криміналізація аморального діяння дає змогу досягти цілей відплатного правосуддя. Своєю чергою теорії, за якими кримінальне право слугує також меті осуду, змушують нас розглянути принцип останнього засобу також з цього боку і оцінювати здатність інших правових засобів не лише стримувати певні види поведінки, а й ефективно висловлювати їх осуд². У цьому випадку цей принцип був би сформульований так: *кримінальне право повинно застосовуватися як останній засіб для осуду певної поведінки. Якщо інші засоби осуду досягають успіху так само або краще, кримінальне покарання не повинно накладатися* (курсив наш. – Авт.). Втім, аргументуючи, що насправді в реальності ефективнішим є застосування кримінальних і некримінальних засобів у поєднанні, автор доходить висновку, що принцип останнього засобу в таких інтерпретаціях не дає вагомих інструментів для обмеження обсягу кримінального права (надмірної криміналізації). Наводячи відомі позиції на користь цього принципу – 1) криміналізація є надто кошовною для суспільства (прагматичний підхід); 2) будь-яка свобода є важливою, і її обмеження через криміналізацію має бути обґрунтованим), автор додає третій аргумент, який, на його думку, має стати на заваді надмірній криміналізації. Він полягає в тому, що свобода не підлягати покаранню та осуду є окремим чітко окресленим правом та через криміналізацію таким чином порушується як мінімум дві свободи (або два виразних інтереси): вчиняти тепер заборонену поведінку та не підлягати осуду й покаранню. Останнє саме є тим, що вирізняє кримінально-правові засоби від інших і дає підстави для вимоги до законодавця ретельно обґрунтовувати³ рішення щодо криміналізації [9, с. 216–234].

Норми кримінального кодексу – це унікал, ідеальним відображенням якого може бути популярна серія «рваних» скульптур Бруно Каталано... Норми Кримінального кодексу так само «рвані» – це конструктивна форма, бездушний каркас набору всіляких обмежень, що перетворюють життєдіяльність живого громадянина з його бідами, турботами, спробами реалізувати себе в освоєнні природи, поліпшенні організації суспільства на стандартизованого за не завжди зрозумілою логікою типового робота. Тут є тільки механічна оболонка відданого суду. Жодної душі, нічого живого, здатного викликати відгук на реальне життя, немає і близько, – робить висновок Б. Розовський [10]. Через своєрідну інтерпретацію принципу крайньої необхідності будує свою логіку Г. Усатий: надзвичайно важливо, щоб криміналізація суспільних відносин стала лише крайнім засобом реалізації кримінально-правової політики української держави. Тобто сила кримінально-правової репресії має застосовуватись лише в крайній необхідності, коли всі інші суспільні засоби (соціально-економічні, організаційно-політичні, інформаційні, правові тощо) не досягли бажаного результату в протидії злочинності. Гармонійне поєднання потенції кримінального права з іншими

¹ Extra play at the end of a game when both teams have the same points, to decide who is the winner.

² Наприклад, у випадку із домашнім насильством інші «некримінальні» засоби можуть бути ефективнішими, адже не всі жінки-жертви воліють, аби порушники опинилися в ув'язненні, але мета публічного осуду такої поведінки потребує саме її криміналізації.

³ Наводиться такий приклад, як заборона споживання сосисок з метою поліпшення здоров'я людей. Лише застосування цього третього аргументу (щодо порушення свободи не підлягати покаранню) дає змогу висловити аргумент проти криміналізації вживання сосисок у їжу. Адже застосування виключно превентивних теорій призведе до висновку про можливість такої заборони, навіть із поєднанням з некримінальними засобами, як-то інформування населення підвищення податкового навантаження на індустрію і т. ін.

правовими засобами (цивільно-правовими, адміністративно-правовими тощо) регулювання лише посилює його можливості й ефективність у протидії злочинності [11, с. 194].

Думку про необхідність поєднання кримінально-правових та інших засобів поділяють і інші вчені: жодні економічні, соціальні, політичні, культурні, освітні та інші засоби, зокрема правові, але не пов'язані із засобами кримінального права, ніколи не будуть настільки ефективними, щоб повністю забезпечити суспільство від злочинності. Система цих засобів як необхідний елемент *ultima ratio* обов'язково доповнюється й засобами кримінально-правовими. І лише системна взаємодія усієї сукупності таких засобів, в якій хоча й не провідну, проте важливу і в багатьох випадках вирішальну роль відіграють саме кримінально-правові засоби, здатна забезпечити умови для ефективної протидії злочинності, а відтак – для стримування її в соціально прийнятних значеннях і, як найвищий результат, зниження навіть у межах цих значень [12, с. 235].

П. Андрушко звертає увагу, що на правозастосовний рівень кримінально-правової політики, окрім положень нормативно-правових актів Ради Європи, останнім часом суттєво впливають правові позиції Європейського суду з прав людини, висловлені, зокрема, в його рішеннях, відповідачем по яких була Україна [13, с. 104].

Варто зазначити, що ЄСПЛ, наприклад, у сфері криміналізації жебрацтва дотримується диференційованого підходу щодо наявності підстав криміналізації такого діяння, зокрема, з урахуванням наявності чи відсутності уразливого стану особи: Суд продовжив визначати, чи перевищила Швейцарія свої межі розсуду, зазначивши, що Женевське право не дозволяє реального балансу інтересів, що стоять на кону, і карає жебракування загалом, незалежно від обставин, тобто чи є відповідна особа вразливою, і чи є жебракування агресивним. Палата посилялася на справу Паррільо проти Італії, стверджуючи, що межі розсуду держави обмежені, коли на кону стоїть особливо важливий аспект існування чи ідентичності особи. Вона також провела порівняльний аналіз, встановивши, що європейський консенсус з цього питання відсутній. Суд вважав, що покарання, призначене заявнику, не було пропорційним ні меті боротьби з організованою злочинністю, ні меті захисту прав перехожих, мешканців та власників магазинів. Суд не погодився з аргументом Федерального суду про те, що менш обмежувальні заходи не досягли б порівнянного результату. На думку Суду, призначене покарання порушило людську гідність заявника та зашкодило самій суті прав, захищених ст. 8 Конвенції, і таким чином держава перевищила свої межі розсуду в цій справі [14].

Щодо цього В. Навроцький у відгуку на дисертаційне дослідження зазначав: висувається пропозиція про доповнення КК України статтею про відповідальність за бродяжництво (с. 99), яка абсолютно не обґрунтовується. Не можна вирішувати такі складні питання, як зміни до закону про кримінальну відповідальність мимохідь, без урахування положень, розроблених теорією криміналізації. Зокрема, дисертант зовсім не показує, як його пропозиція узгоджується з міжнародно-правовими зобов'язаннями України, з конституційними положеннями про свободу пересування та вибір місця проживання тощо [3, с. 36].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. О. Водянніков зазначає, що мають існувати певні стандарти чи критерії, якими повинен керуватися законодавець, визнаючи те чи інше діяння кримінальним правопорушенням. ...Питання криміналізації, її стандартів і критеріїв має розглядатися крізь призму фрагментарності й субсидіарності кримінального права, тобто через концепцію *ultima ratio* [15, с. 4–6]. Водночас, як бачимо, практика законотворення дрейфує в бік еkleктичного набору інструментів соціального контролю в результаті хаотичного реагування на нові виклики *post factum*.

Так само як із жебрацтвом, варто зважено підійти до практики та наслідків криміналізації колабораціоністської діяльності. А саме – проаналізувати обсяг ресурсів, які вкладає держава в розслідування та притягнення до відповідальності в суді осіб, які були вимушені співпрацювати з агресором. При тому, що такі прояви є небажаними і шкідливими, не є очевидною доцільність протидії всьому спектру колабораційних практик (особливо за наявності обставин, що змушували особу обирати співпрацю з окупаційною адміністрацією як засіб існування) саме за допомогою криміналізації, а не іншими інструментами соціальної відповідальності, наприклад обмеженнями щодо перебування на певних видах публічної служби, на яких очікується підвищений ступінь лояльності до держави. Прикладом можуть слугувати Єдині показники для оцінки доброчесності [16], які

створюють правові підстави для недопущення на суддівські посади осіб і які встановлюють, що відповідає показнику «Дотримання етичних норм і бездоганна поведінка у професійній діяльності та особистому житті» кандидат, який виявляв громадянську самосвідомість, патріотизм, повагу до української державності та конституційного ладу, не вчиняв дій, що свідчать про підтримку (виправдовування) агресивних дій інших держав проти України, а також той, хто не відвідував тимчасово держави / держав, яка / які перебуває / перебувають у збройному конфлікті (війні) з Україною чи сприяла / сприяли (сприяє / сприяють) вчиненню збройної агресії проти України або не визнає / визнають територіальної цілісності України або тимчасово окуповані території України та / чи території держави-агресора без нагальної потреби, тобто за відсутності критичних та / або невідкладних життєво необхідних обставин, які неможливо усунути в інший спосіб, ніж особистою присутністю на цих територіях, попри загрозу безпеці власній, близьких осіб та національній безпеці України.

Така система засобів реагування (від професійних обмежень до криміналізації), на нашу думку, матиме вигляд більш ефективної та збалансованої лінійки для запобігання відповідним девіаціям у майбутньому, і не лише для випадків колабораційної діяльності, а й для широкого спектра різновидів поведінки, які не підпадають під абсолютні «бібліїні» заборони, хоча, як бачимо, і в ситуаціях із крадіжками людиноцентричність і концепція прав людини як основа публічної політики уможливають шкалу інтерпретацій.

Перелік використаних джерел

1. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні. Харків, 2012. 272 с.
2. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2).
3. Навроцький В. О. 3 професорської шухляди. Івано-Франківськ, 2016. 705 с.
4. Музика А. А. Проблема кримінальної відповідальності: безпідставність встановлення чи скасування, незаконність притягнення чи звільнення, правомірність виключення. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. Харків, 2013*. 848 с.
5. Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини. Хмельницький, 2012. 735 с.
6. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права: доктринальні положення. Одеса, 2020. 358 с.
7. Тацій В. Я. Стабільність та динамізм кримінального законодавства України як запорука його якості та ефективності. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. Харків, 2012*. 632 с.
8. John C. Coffee Jr., Does “Unlawful” Mean “Criminal”? Reflections on the Disappearing Tort/Crime Distinction in American Law, 71 B. U. L. Rev. 193 (1991). P. 194.
9. Husak Douglas. The criminal law as last resort. *Oxford Journal of Legal Studies*, Volume 24, Issue 2, SUMMER, Pages 207–235.
10. Розовский Б. Г. «Рванные» нормы уголовного кодекса. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.95.287-304>
11. Усатий Г. О. Конфліктні кримінально-правові відносини. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. Харків, 2013*. 848 с.
12. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень. Харків, 2020. 720 с.
13. Андрушко П. П. Особливості кримінально-правової політики в Україні після набрання чинності КК України 2001 року. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. Харків, 2012*. 632 с.
14. Lacatus v. Switzerland. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207695>
15. Водянніков О. Ю. Від caveat dominus до ultima ratio: демократія і конституційні принципи криміналізації. Вступне слово. Криміналізація суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року: останні сюжети на фоні загальної палітри законодавчих рішень. Київ: ВАІТЕ, 2021. 228 с.
16. Про затвердження Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді): Рішення Вищої ради правосуддя від 17.12.2024 р. № 3659/0/15-24. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/49121>

References

1. Naden O. V. Teoretychni osnovy kryminalno-pravovoho rehuliuвання v Ukraini. Kharkiv, 2012. 272 s. (in Ukr.).
2. Fris P. L. Kryminalizatsiia i dekryminalizatsiia u kryminalno-pravovii politytsi. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*. 2014. № 1 (2) (in Ukr.).
3. Navrotskyi V. O. Z profesorskoï shukhliady. Ivano-Frankivsk, 2016. 705 s. (in Ukr.).
4. Muzyka A. A. Problema kryminalnoi vidpovidalnosti: bezpidstavnist vstanovlennia chy skasuvannia, nezakonnist prytyahnnia chy zvilnennia, pravomirnist vykliuchennia. *Aktualni problemy kryminalnoi vidpovidalnosti: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 10–11 zhovt. 2013 r.* Kharkiv, 2013. 848 s. (in Ukr.).
5. Hryshchuk V. K. Filosofske-pravove rozuminnia vidpovidalnosti liudyny. Khmelnytskyi, 2012. 735 s. (in Ukr.).
6. Balobanova D. O. Dynamika kryminalnoho prava: doktrynalni polozhennia. Odesa, 2020. 358 s. (in Ukr.).
7. Tatsii V. Ia. Stabilnist ta dynamizm kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy yak zaporuka yoho yakosti ta efektyvnosti. *Osnovni napriamy rozvytku kryminalnoho prava ta shliakhy vdoskonalennia zakonodavstva Ukrainy pro kryminalnu vidpovidalnist: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 11–12 zhovt. 2012 r.* Kharkiv, 2012. 632 s. (in Ukr.).
8. John C. Coffee Jr., Does “Unlawful” Mean “Criminal”? Reflections on the Disappearing Tort / Crime Distinction in American Law, 71 B. U. L. Rev. 193 (1991). P. 194.
9. Husak Douglas. The criminal law as last resort. *Oxford Journal of Legal Studies*, Volume 24, Issue 2, SUMMER, Pages 207–235.
10. Rozovskyi B. H. «Рваные» нормы uholovnoho kodeksa. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.95.287-304> (in Rus.).
11. Usatyi H. O. Konfliktni kryminalno-pravovi vidnosyny. *Aktualni problemy kryminalnoi vidpovidalnosti: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 10–11 zhovt. 2013 r.* Kharkiv, 2013. 848 s. (in Ukr.).
12. Ponomarenko Yu. A. Zahalna teoriia vyznachennia karanosti kryminalnykh pravoporushen. Kharkiv, 2020. 720 s. (in Ukr.).
13. Andrushko P. P. Osoblyvosti kryminalno-pravovoi polityky v Ukraini pislia nabrannia chynnosti KK Ukrainy 2001 roku. *Osnovni napriamy rozvytku kryminalnoho prava ta shliakhy vdoskonalennia zakonodavstva Ukrainy pro kryminalnu vidpovidalnist: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 11–12 zhovt. 2012 r.* Kharkiv, 2012. 632 s. (in Ukr.).
14. Lacatus v. Switzerland. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-207695>
15. Vodiannikov O. Iu. Vid caveat dominus do ultima ratio: demokratiia i konstytutsiini pryntsypy kryminalizatsii. Vstupne slovo. Kryminalizatsiia suspilno nebezpechnykh diian protiahom dii Kryminalnoho kodeksu Ukrainy 2001 roku: ostanni siuzhety na foni zahalnoi palitry zakonodavchykh rishen. Kyiv: VAITE, 2021. 228 s. (in Ukr.).
16. Pro zatverdzhennia Yedynykh pokaznykiv dlia otsinky dobrochesnosti ta profesiinoi etyky suddi (kandydata na posadu suddi): Rishennia Vyshchoi rady pravosuddia vid 17.12.2024 r. № 3659/0/15-24. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/49121> (in Ukr.).

Гацелюк В. О. Криміналізація суспільно небезпечних діянь як *ultima ratio* в парадигмі кримінальної політики

У статті з метою визначення засад інтерпретації криміналізації як останнього засобу саме через площину кримінальної політики як складової політики публічної досліджено зміст криміналізації з урахуванням балансу її позитивних та негативних наслідків. Наводиться приклад із критикою криміналізації жебрацтва. Зазначається, що так само як із жебрацтвом варто зважено підійти до практики та наслідків криміналізації колабораціоністської діяльності. А саме – проаналізувати обсяг ресурсів, які вкладає держава в розслідування та притягнення до відповідальності в суді осіб, які були вимушені співпрацювати з агресором. При тому, що такі прояви є небажаними та шкідливими, не є очевидною доцільність протидії всьому спектру колабораційних практик (особливо за наявності обставин, що змушували особу обирати співпрацю з окупаційною адміністрацією як засіб існування) саме за допомогою криміналізації, а не іншими інструментами соціальної відповідальності, наприклад, обмеженнями щодо перебування на певних видах публічної служби, на яких очікується підвищений ступінь лояльності до держави.

Висновується, що така система засобів реагування (від професійних обмежень до криміналізації) матиме вигляд більш ефективної та збалансованої лінійки для запобігання відповідним девіаціям у майбутньому, і не лише для випадків колабораційної діяльності, а й для широкого спектра різновидів поведінки, які не підпадають під абсолютні «бібліїні» заборони, хоча й у ситуаціях із крадіжками людиноцентричність і концепція прав людини як основа публічної політики уможливають шкалу інтерпретацій.

Ключові слова: криміналізація суспільно небезпечних діянь, кримінальна політика, публічна політика, кримінальна відповідальність за жебрацтво, кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність.

Gatseliuk V. O. Criminalization of socially dangerous acts as an ultima ratio in the criminal policy paradigm

In order to determine the principles of interpreting criminalization as a last resort (*ultima ratio*), the article examines the content of criminalization, taking into account the balance of its positive and negative consequences, precisely viewing criminal policy as a component of public policy.

It is noted that the failure to apply other possible means of regulation instead of criminalization is a flaw in governance, and in view of this, it is proposed to study criminalization not as a separate phenomenon, but as a component of public policy measures and criminal policy as its subsystem.

Criminalization is considered as a last resort, since it, like any manifestation of public policy, has its price and criminalization leads to a number of consequences, some of which are negative. It is emphasized that the practice of lawmaking is drifting towards an eclectic set of social control instruments as a result of a chaotic response to new challenges *post factum*.

An example is given with criticism of the criminalization of begging. It is noted that, just as with begging, it is worth considering the practice and consequences of criminalizing collaborationist activities. Namely, to analyze the amount of resources that the state invests in investigating and bringing to justice in court persons who were forced to collaborate with the aggressor. Given that such behavior is undesirable and harmful, it is not obvious that it is appropriate to counteract the entire spectrum of collaborationist practices (especially in circumstances that forced a person to choose cooperation with the occupation administration as a means of livelihood) precisely through criminalization, and not through other instruments of social responsibility, for example, restrictions on holding certain types of public service, where a high degree of loyalty to the state is expected. An example is the Unified Indicators for Assessing Integrity, which create legal grounds for excluding individuals from judicial positions, and which establish that an ideal judicial candidate is one who has demonstrated civic consciousness, patriotism, respect for Ukrainian statehood and the constitutional order, has not committed actions indicating support (justification) of aggressive actions of other states against Ukraine, as well as one who has not temporarily visited a state/states that is/are in an armed conflict (war) with Ukraine or has facilitated the commission of armed aggression against Ukraine or does not recognize/recognize the territorial integrity of Ukraine or the temporarily occupied territories of Ukraine and/or the territories of the aggressor state without urgent need, i.e. in the absence of critical and/or urgent vital circumstances that cannot be eliminated in any other way than by personal presence in these territories, despite the threat to his/her own safety, that of their relatives, and the national security of Ukraine.

It is concluded that such a system of response measures (from professional restrictions to criminalization) will look like a more effective and balanced line for preventing relevant deviations in the future, and not only for cases of collaborative activity, but also for a wide range of types of behavior that do not fall under absolute “Biblical” prohibitions, although in situations with theft, human-centeredness and the concept of human rights as the basis of public policy allow for a range of interpretations.

Keywords: criminalization of socially dangerous acts, criminal policy, public policy, criminal liability for begging, criminal liability for collaborative activities.

DOI: 10.33663/2524-017X-2026-17-280-286

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.01.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.04.2026

Дата публікації: 30.04.2026